

Pre slávu, vlast' a o dušu

Kristína Aschenbrennerová

MEFISTO / Mephisto / Nemecká spolková republika, Maďarsko, Rakúsko 1981, 144 min.

RÉŽIA: István Szabó. **SCENÁR:** Péter Dobai, István Szabó (podľa románu Klaus Manna). **KAMERA:** Lajos Koltai. **STRIH:** Zsuzsa Csákány. **HUDBA:** Zdenkó Tamássy. **HRAJÚ:** Klaus-Maria Brandauer, Krystyna Janda, Ildikó Bánsági, Rolf Hoppe, György Cserhalmi a ďalší.

Z FILMOV:

2004: Božská Júlia (Being Julia)

1999: Slnecný svit (Sunshine)

1991: Stretnutie s Venušou (Meeting Venus)

1985: Plukovník Redl (Oberst Redl)

1977: Budapeštianske poviedky (Budapesti mesék)

1965: Čas snenia (Álmodozások kora)

„Čo odo mňa chcú teraz?
Napokon, som len herec.“
(Hendrik Höfgen)

„Tlejúca a ponurá, túto
podrobnú štúdiu klamu
a seba-ospravedlňovania oživuje
virtuózný výkon Klaus Manna
Brandauera a dokonalo
neviditeľná réžia Istvána Szabóa.“
(Ben Reynolds. Film4
<http://www.channel4.com/film/reviews/film.jsp?id=105929>)

Narodil sa v roku 1938 do židovskej rodiny. Prežil horthyovské Maďarsko, Ferencovu fašistickú vládu, 2. svetovú vojnu, stalinskú diktatúru vrátane jej dôsledkov v podobe Maďarskej revolúcie roku 1956. Do následnej novej fázy komunistickej vlády, počínajúcej Kádárom a končiacej rokom 1989, vstúpil ako dospelý človek. Videl, ako sám povedal, „čo politika, história a ideológia môžu spôsobiť ľudským bytostiam, ako ovplyvňuje ich súkromné životy. Preto zobrazujem v mojich filmoch hrdinov, ktorí sú pod vplyvom silnej moci ideológie“. Ako filmár, celkom logicky, István Szabó často čerpá z vlastných skúseností. Jeho príbehmi sa tiahnu témy osobnej slobody, vplyvu politiky, vlastenectva či integrity a slobody umeleckej tvorby. Otázky hľadania vlastného miesta, bezpečného postavenia, pokojného života, uznania či akceptácie súčasnou spoločnosťou, resp. jej časťou sa v Szabóových filmoch objavujú opakovane bez ohľadu na prostredie, v ktorom postava (postavy) konajú.

Legenda o učencovi Faustovi, ktorý, aby získal nekonečné poznanie a uznanie, uzavrel zmluvu s diablom – Mefistofelom či Mefistom, inšpirovala výtvarníkov, literátov, a napokon aj filmárov. Spomedzi druhých menovaných spomeňme aspoň Christophera Marlowa, Johanna Wilhelma Goetheho, Michaila Bulgakova či Klaus Manna. Práve Mannovo uchopenie príbehu o mužovi ochotnom obetovať svoju integritu pre moc a úspech sa stalo predlohou filmu Istvána Szabóa. *Mefisto* je prvý z jeho „brandauerovskej trilógie“: nasledovali *Plukovník Redl* (1985) a *Hanusen* (1988). Okrem herca v hlavnej role je ich spoločným menovateľom stret osobných ambícií a rozhodnutí s politickou mocou v konkrétnom geografickom a historickom priestore strednej Európy (Nemecko, Rakúsko-Uhorsko) a s ním spojené morálne voľby.

Začiatkom 30. rokov dvadsiateho storočia si v nemeckom Hamburgu herec Hendrik Höfgen (Klaus-Maria Brandauer) buduje meno ako silná osobnosť radikálneho ľavicového divadla. Zdá sa, že na ceste na vrchol ho nič nemôže zastaviť. Kariéra napriek závistlivcom naviazaným na kriklúnsku NSDAP prekvitá, darí sa mu aj v súkromí – jeho nastávajúca (Krystyna Janda) je krásna, pochádza z dobrej rodiny, a navyše netuší nič o Höfgenovej

exotickej milenke Juliette (Karin Boyd). Po nástupe sociálnej demokracie ako vládnucej strany v Nemecku Hendrik, motivovaný vidinou seba ako najdokonalejšieho Hamleta, uprednostní kariéru. Pod príslubom istého miesta v divadle zostáva v Nemecku a stáva sa jednou z tvárí nového režimu, ktorým dovtedy opovrhoval. Opúšťa tak nielen svoju (už) manželku, ktorá sa rozhodla emigrovať, ale aj svoje dovtedajšie postoje.

Postavu Hendrika Höfgena napísal Klaus Mann podľa svojho švagra Gustafa Gründgensa – herca a neskôr riaditeľa berlínskeho Štátneho divadla (od 1934). Höfgen kopíruje Gründgensov osud vrátane kľúčovej roly Mefista. Ironickým momentom v ich príbehu je malá zámena – v *Mefistovi* je to práve „Mefisto“, kto pre slávu zapredáva svoju dušu diablovej v podobe nemeckej sociálnej demokracie.

Kulturologička Anikó Imre vidí v Hendrikovi Höfgenovi príznačného zástupcu európskeho intelektuála – umelca. Höfgenovi chýbajú typické mužné rysy: žiadna brada či aspoň fúzy, nehovoriac už o vyrysovanej muskulatúre. Jeho „zženštilosť“ je v Szabóovom filme podčiarknutá jeho záľubou v tanci. Pre Manna sa stal modelom človeka, ktorý sa pre vlastnú bezpečnosť zapredal režimu a pod heslom tvorby pre vlast' ju zradil. Szabó platnosť tohto modelu rozšíril do alegórie komunistického režimu.

V roku 2006 publikovaný článok v týždenníku Élet És Irodalom (= Život A literatúra) o Szabóovej činnosti informátora maďarskej tajnej polície v rokoch 1957 – 1961 vyvolal debatu podobnú tej z roku 1999, keď Akadémia ocenila Eliu Kazana za celoživotné dielo. Znovu sa otvorila otázka morálnej integrity umelca, resp. váha umeleckého prínosu vo vzťahu k negatívne hodnotenému súkromnému správaniu. V prípade Istvána Szabóa o diskusie vyvstali tiež hlasy volajúce po aktualizácii interpretácie jeho tvorby, s osobitným dôrazom na *Mefistu*.

Tento rok (2014) si na 22. Art Film Feste István Szabó prevzal ocenenie Zlatá kamera.

„Ako adaptácia ešte alarmujúcejšieho románu Klaus Manna z roku 1936, Szabóov film vykresľuje fahkost sebaklamu, vďaka ktorému dokáže talentovaný herec racionalizovať radikálne kompromisy v kariére, ktoré ho dovedú nielen od zanietennej brechtovskej angažovanosti až k dokonalo árijskému podaniu Goetheho, ale aj k zradám v súkromnom živote, k odsúdeniu priateľov a milencov do exilu alebo záhuby. Dokonale plastický, ambivalentný Brandauerov výkon v ústrednej role nesie emocionálnu a intelektuálnu váhu politickej dilemy, zatiaľ čo Szabó až odmieta prehnane zdôrazňovať faustovskú paralelu perverznej mocenskej zmluvy medzi kultúrnou ikonou a jeho goebelsovským bábkárom.“
(PT; <http://www.timeout.com/london/film/mephisto>)

